

**PROFESORUL ION H. CIUBOTARU LA 80 DE ANI.
MOMENTE ALE UNEI PRIETENII NECONVENȚIONALE**

Ion TALOȘ*

În cartea profesorului Ion H. Ciubotaru, apărută sub titlul: *Petru Caraman. Destinul cărturarului*, se arată că influența marelui om de știință asupra tinerelor generații a fost stopată după cel de-al Doilea Război Mondial. Prin reprezentanții săi de atunci, regimul comunist a dovedit un adevărat cinism, propunându-i lui Petru Caraman să ocupe un post de profesor universitar, fără dreptul de a ține cursuri; i se oferea, deci, o stare materială bună, dar i se răpea posibilitatea de a împărtăși studenților din experiența lui profesională.

Scriind despre această carte am pus întrebarea retorică: ce era preferabil? Ca Petru Caraman să fi acceptat acel post, în ciuda interdicției de a avea orice contact cu tineretul studios sau să refuze sinecurea, expunându-se unor dificultăți materiale majore, dar să aibă un elev neoficial – unul singur –, pe Ion H. Ciubotaru, prin care opera și filozofia sa profesională dăinuie și după ce el a părăsit această lume. Sacrificiul făcut de profesorul Petru Caraman își dezvăluie frumusețea astăzi, când unicul lui elev a împlinit 80 de ani de viață și face dovada unor realizări excepționale. Da, prin hotărârea luată, Petru Caraman s-a privat de avantajele materiale promise (oare ofertanții n-au mizat pe un refuz din partea Profesorului cunoscut pentru verticalitatea

* Universitatea din Köln – Germania.

sa exemplară?), dar ea a servit științei românești (cf. *Monumentul Caraman*, în „Vatra”, Târgu Mureș, nr. 11-12, 2008, p. 175-176).

În același articol am arătat că niciodată nu se va putea vorbi despre Caraman fără a-l aminti pe Ciubotaru și invers, deoarece între cei doi mari folcloriști a existat și continuă să existe mai mult decât o legătură spirituală, genele lor comune trăgându-se din străfundurile acelei Moldove rurale care a dat atâția scriitori și gânditori de mare valoare.

...Când, prin 1975, ca proaspăt deținător al titlului de doctor în filologie, am făcut parte din Comisia de admitere la doctorat la profesorul Dumitru Pop, am avut prilejul de a mă convinge despre calitățile excepționale de cercetător și de foarte buna pregătire profesională a candidatului Ion H. Ciubotaru. Între timp, elevul lui Petru Caraman a evoluat fulminant, făurindu-și un profil profesional original, care îl situează între fruntașii vechii și noii folcloristici românești. Aproximativ din 1976, când, împreună cu colegii Virgiliu Florea și Ion Cuceu, am vizitat capitala Moldovei, care, pentru noi ardelenii, fusese orașul lui Eminescu și Creangă, al „Convorbirilor Literare” și al „Vieții Românești”, al lui A. D. Xenopol și Alexandru Philippide; acestora li s-au adăugat atunci profilul lui Petru Caraman, al lui Ion H. Ciubotaru și al tinerei Arhive de Folclor a Moldovei și Bucovinei. În răstimpul scurs, aceste profile și-au găsit locul bine determinat în istoria culturală a țării noastre.

*

Arhiva s-a născut în 1970, când se credea că a trecut vremea marilor întemeieri în acest domeniu: existau arhive naționale destinate muzicii populare (George Breazul, Constantin Brăiloiu) sau folclorului literar, obiceiurilor și credințelor populare (Ion Mușlea), întemeiate în anii 1927-1928 și 1930. Sfera de interes a acestora cuprindea întreaga țară și fuseseră obținute rezultate remarcabile. Prin urmare, părea că nu mai este loc pentru încă o arhivă de același fel. Ion H. Ciubotaru a dovedit că folclorul din Moldova și Bucovina, deși se bucurase de mult interes din partea cercetătorilor încă din secolului al XIX-lea, dar și din partea arhivelor de folclor, avea încă rezerve importante, a căror conservare era obligatorie pentru viitorul culturii române.

Astăzi e clar pentru oricine că, dacă n-ar fi fost înființată Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei (AFMB), cultura noastră ar fi avut toate motivele să deplângă pierderea sutelor de mii de documente din domeniul culturii populare colecționate și adăpostite de aceasta. Avem toate motivele să arătăm că AFMB a devenit, în domeniul nostru de

specialitate, una dintre instituțiile de frunte ale țării. Fondatorul și colaboratorii săi au acumulat la Iași o avuție de care beneficiem cu toții și vor beneficia generațiile viitoare. Cele 10 volume ale *Caietelor Arhivei* sunt izvoare importante, aflate la îndemâna oricui, ele găsimu-și locul convenit alături de marea colecție *Din viața poporului român* ori de „Anuarul Arhivei de Folclor” a Academiei Române și de multe alte publicații ale acestui domeniu din România.

Euforia provocată de căderea dictaturii, în 1989, a permis întemeietorului Arhivei să făurească noi planuri, cu priceperea și experiența dobândită între timp. În urma unei călătorii de documentare prin 40 de localități ale Republicii Moldova, în cursul căreia a fost impresionat de vivacitatea folclorului de peste Prut – („Sunt lucruri extraordinare”, îmi scria în decembrie 1990) –, a proiectat elaborarea unei serii (30 de volume), sub genericul *Tezaurul etno-folcloric al Moldovei*. Lucrarea urma să fie realizată prin colaborarea unor colegi de la Chișinău, Iași, Cluj și București. Faptul că el n-a fost încă realizat, nu înseamnă mare lucru pentru vârsta unei discipline științifice. De multe ori, formularea unui proiect e suficientă, deoarece va servi altor generații, care sperăm să aibă forța de a-l realiza. În domeniul nostru de specialitate sunt cunoscute atâtea planuri frumoase, care și-au găsit realizarea doar după mai multe decenii de la formularea lor. E de presupus că așa se va întâmpla și cu *Tezaurul etno-folcloric al Moldovei*.

Ion H. Ciubotaru își propunea, de asemenea, ca, alături de *Caietele Arhivei de Folclor*, să publice o serie „consacrată unor personalități”, care ar fi început cu un volum referitor la realizările diasporei române în domeniul culturii noastre populare, proiect care s-ar fi intitulat *Etnologi români din diasporă* și care ar merita să fie pus în practică.

*

O preocupare esențială a profesorului Ion H. Ciubotaru a fost editarea operei inedite rămasă după plecarea dintre cei vii a venerabilului profesor Petru Caraman. E cunoscut faptul că acesta desfășurase o activitate publicistică foarte vie în perioada 1926-1944, dar a lipsit cu totul timp de două decenii și jumătate din viața culturală și științifică a țării (1945-1969). Nu din cauza lui, ci datorită împrejurărilor politice și, poate, datorită intereselor unor personalități din domeniul filologiei române și al slavisticii. Absența din publicații nu însemna însă nici pe departe că Petru Caraman a renunțat să elaboreze lucrări științifice, doar că el s-a văzut nevoit să nu mai scrie „pentru

actualitate”, ci, cum se spunea atunci, „pentru sertar”. Da, Caraman a muncit cel puțin tot atât de intens ca în tinerețe, cu deosebire în domeniul cercetării folclorului comparat, așa cum făcuse și anterior. Abia în ultimul deceniu de viață – s-a stins în anul 1980 – a revenit, cu câteva apariții, în presa de specialitate, mai ales în străinătate; acestea lăsausă însă să se întrevadă producția inedită de mari dimensiuni a autorului de la Iași.

Prin stăruința elevului său, secondat uneori de Silvia Ciubotaru, Iordan Datcu, Livia Cotorcea, au putut fi publicate nu mai puțin de 18 volume din lucrările mai vechi ori mai noi ale nedreptățitului profesor: *Literatură populară*, 1982, *Colindatul la români, slavi și la alte popoare*, 1983, *Pământ și apă – contribuție etnologică la studiul simbolicei eminesciene*, 1984, *Descolindatul în Orientul și sud-estul Europei*, 1997, *Studii de folclor*, 3 volume, 1987-1995, *Studii de etnografie și folclor*, 1997, *Studii de etnologie*, 1998, *Kochanowski – Dosoftei. Psaltirea în versuri*. Influența lui Kochanowski asupra lui Dosoftei și considerații critico-axiologice, 2005, *Vechiul cântec popular ucrainean despre Ștefan Voievod și problemele lingvistico-etnografice aferente*, 2005, *Conceptul frumuseții umane reflectat în antroponimie la români și în sud-estul Europei. Prolegomene la studiul numelui personal*, 2011, *Correspondență*, două volume, 2016, *Restituiri etnologice*, 2018.

Astăzi ne dăm seama că destinele celor doi învățați, cu toate că diferența de vârstă dintre ei depășea patru decenii, s-au împletit aproape miraculos: amândoi au devenit profesori la aceeași universitate, dar nici unul nu și-a început și încheiat întreaga carieră la Alma Mater, profesiile lor desfășurându-se timp de unu sau două decenii la catedră, iar restul anilor, la masa de scris, ca cercetători. Prin urmare, amândoi au fost audiați de numai câteva rânduri de studenți, dar operele lor vor fi citite de multe generații. Unii colegi tineri și-au exprimat regretul că nu au fost studenții profesorului Caraman, alții, ai profesorului Ciubotaru, dar fiecare avea satisfacția de a-și fi descoperit pasiunea pentru cercetare în *opera* acestora. Ea le-a prilejuit însușirea celor mai eficiente metode de cercetare și i-a îndemnat la abordarea unor teme importante de cercetare. Caraman și Ciubotaru au contribuit astfel la extinderea neoficială a noțiunii de profesor: sunt cunoscuți profesori, care n-au avut niciodată o catedră și nici n-au deținut titlul de profesor universitar, dar au avut „studenți” timp de mai multe generații, prin opera tipărită.

*

Activitățile Arhivei și editarea masivei opere a lui Petru Caraman nu l-au împiedicat pe Ion H. Ciubotaru să realizeze importante cercetări proprii. A început, ca fiecare folclorist, cu cercetări de teren, domeniu în care a excelat, realizând colecții de teatru popular ori monografii, cum sunt: *Vânătorii. Monografie folclorică*, 1971, *Valea Șomuzului Mare* (2 volume, 1991), *Gherăești. Un sat din ținutul Romanului*, 2003, *Folclor din Bistrița-Năsăud*, 2017 ori impunătorul volum de *Basme fantastice din Moldova* (în colaborare cu Silvia Ciubotaru), 2018. Această din urmă lucrare (714 p.) este cea mai bogată colecție de basme fantastice moldovene, cele 112 texte fiind transcrise de pe benzi magnetice, clasificate și tipologizate după cele mai moderne metode în domeniu. Volumul este o dovadă că proiectul *Tezaurul etno-folcloric al Moldovei* continuă să trăiască și că are viitor.

Dar poate că cea mai reprezentativă operă în acest domeniu este monografia în trei volume *Catolicii din Moldova. Universul culturii populare* (1998, 2002, 2005). Ea aduce noutăți considerabile în domeniul studiilor monografice de la noi. Căci marile monografii cunoscute se limitează ori, cel puțin, accentuează în mod deosebit anumite laturi ale cercetării; avem monografii dialectologice și de folclor literar (Ovid Densusianu, Ion Diaconu ș.a.) sau monografii care îmbină studiul filologic cu etnografia (Ion Mușlea ș.a.); altele sunt monografii sociologice, fără a neglija etnografia (Dimitrie Gusti și Școala de la București) sau monografii muzicale, cu sau fără cercetarea textelor literare (Constantin Brăiloiu ș.a.). Monografia realizată de Ion H. Ciubotaru înmănunchează toate principalele aspecte ale vieții culturale a unei mari comunități din Moldova (cultura materială și spirituală, arta, muzica).

După un deceniu de muncă (cercetări de teren – trei ani, redactarea și tipărirea lucrării – șapte ani), autorul demonstrează că, în vremea noastră, e posibilă elaborarea unor monografii complexe. Asociindu-și pe muzicologul Florin Bucescu și pe fotograficul Cristian Lisacovschi, Ion H. Ciubotaru nu cercetează o localitate, ci 150, și nu o arie geografică ori administrativă compactă, ci largi zone în care viețuiesc catolici în județele Bacău, Neamț și Iași, ba chiar și zone cu un număr mai restrâns de catolici din alte județe moldovene. E pentru prima oară când e cercetată o comunitate ecleziastică, răspândită pe o arie imensă, dar unitară din punct de vedere cultural; faptul că o parte a credincioșilor sunt bilingvi n-a produs sciziuni de ordin cultural în

rândurile ei, astfel încât ea se circumscrie – cum afirmă autorul – „în totalitate spiritualității românești”, conservând chiar și forme culturale deosebit de arhaice.

Atât în volumul dedicat arhitecturii, textilelor de interior și portului de sărbătoare (I), cât și în cel despre riturile de trecere și calendaristice (II), ori în cel consacrat folclorului propriu-zis, literar și muzical (III), autorul analizează informațiile culese pe teren, pe care le compară cu afirmații ale unor autori care s-au ocupat înaintea lui cu diferitele aspecte ale culturii populare din zonele cercetate. Și le combate, de câte ori se ivește prilejul. Privind acum vasta literatură de specialitate referitoare la catolicii din Moldova ajungem la concluzia că sinteza asupra acestei teme pare să fi fost *rezervată* profesorului Ciubotaru. E greu de închipuit că altcineva ar fi putut să o abordeze și să o încheie, cum a făcut-o acest eminent cercetător.

Monografia *Catolicii din Moldova. Universul culturii populare* ocupă fără îndoială un loc aparte în specialitatea noastră prin caracterul ei holistic, ca lucrare de antropologie culturală, prin dimensiunile neobișnuite ale subiectului, prin constatările autorului cu privire la felul în care se situează această comunitate bisericească în cultura orală de pe teritoriul României de azi. Lucrarea a fost recunoscută și peste hotare prin acordarea prestigiosului *Premio Internazionale di Studi Demoetnoantropologici G. Pitre – S. Salomone Marino. Città di Palermo. Edizione 2007.*

În toate domeniile pe care le-a abordat, profesorul Ion H. Ciubotaru a realizat lucrări de primă mână. În domeniul obiceiurilor și riturilor a dat o lucrare fundamentală: *Obiceiurile funebre din Moldova în context național*, 2014. Tema l-a preocupat pe autor aproximativ trei decenii, vreme în care a cercetat numeroasele ei aspecte, a publicat în timp studii parțiale, îmbiind pe colegii de breaslă la confruntări binevenite, pentru ca la sfârșitul acestei perioade să ne ofere sinteza dorită.

Autorul a avut precursori de cea mai înaltă clasă, între care se numără Simion Florea Marian, Constantin Brăiloiu, Petru Caraman, Ion Mușlea, M. Kahane/L. Georgescu-Stănculeanu, pentru a-i menționa doar pe cei mai importanți. Nu lipsește bine înțeles nici teoreticianul riturilor de trecere, Arnold van Gennep. Lucrarea are o structură tripartită, în care partea introductivă, cea descriptivă și tipologică, precum și cea de analiză, comparativă și interpretativă, se bucură de o extensie similară, ceea ce dovedește admirabilul spirit echilibrat al autorului. Iar cele expuse în aceste părți ale lucrării își găsesc fundamentarea în bogatul corpus de texte, care însoțește studiul.

*

Opera științifică a profesorului Ciubotaru lasă oarecum în umbră activitatea culturală, de popularizare a creației populare, desfășurată de-a lungul timpului, dar cu deosebire între anii 1991-2003, când a deținut și funcția de director al Centrului Județean Iași al Creației Populare. Pe nedrept în umbră, deoarece, ca în toate funcțiile pe care le-a îndeplinit, și acolo a desfășurat o activitate exemplară. Relev doar Festivalul *Datini și obiceiuri de iarnă*, despre care a publicat recent, în calitate de coordonator științific, volumul cu același titlu (2017). Festivalul, la a cărui inițiere, în 1967, a participat și tânărul pe atunci Ion H. Ciubotaru, a fost organizat în comun de către Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și de Muzeul Etnografic al Moldovei. El a pus în valoare latura cea mai frumoasă a vieții românilor – cea de sărbătoare.

În faza preliminară, ieșenii au întreprins cercetări de teren între Botoșani și Galați, ceea ce le-a mijlocit descoperirea multor practici rituale necunoscute în literatura de specialitate, dar și a celor mai talentați artiști populari și a celor mai valoroase formații artistice, care au înfrumusețat viața orașenilor în perioada sfârșitului și începutului de an. Căci cercetarea folclorului trebuie să aibă în vedere atât aspectul culegerii de la personalități artistice a tradiției orale, cât și acela al împărtășirii acestor cunoștințe altora. Altfel spus, cercetătorii culturii populare trebuie nu numai să ceară, ci să și ofere. E exact ceea ce s-a realizat la Iași.

Festivalul a fost un eveniment cultural anual al cărui succes a putut fi măsurat în participarea echipelor artistice din mai multe județe moldovene, dar și din Muntenia și Transilvania (Argeș, Ialomița, Câmpulung-Muscel, Arad, Cluj, Maramureș), și chiar din Republica Moldova și din Bucovina de nord, alipită Ucrainei. Capitala Moldovei a devenit astfel punctul de întâlnire a românilor din toate ținuturile care au înfăptuit Marea Unire în 1918.

*

O privire generală asupra operei profesorului Ion H. Ciubotaru ne arată că sărbătoritul este *singurul specialist contemporan complet în domeniul culturii populare*. A întemeiat o arhivă și a făcut cercetări de teren, încununate cu studii monografice (Valea Șomuzului Mare, Gherăești, catolicii moldoveni), care includ marile domenii ale culturii populare materiale și spirituale; a realizat lucrări în domeniul artei populare (*Ornamente populare tradiționale din Moldova. Cusături, țesături*, 1988, *Ouăle de Paști la români. Vechime, semnificații*,

implicații ritual-ceremoniale, 2012); prin studiul dedicat lui Petru Caraman a adus un aport important la istoria folcloristicii, iar în domeniul riturilor funebre a devenit autoritatea numărul unu. În fine, a desfășurat o bogată activitate culturală. Cu alte cuvinte, în fiecare dintre domeniile abordate, operele lui reflectă nivelul cel mai înalt la care au putut ajunge generațiile actuale.

*

A lua în discuție, în cadrul acestui medalion, doar cercetările și lucrările științifice elaborate, respectiv activitatea culturală desfășurată de profesorul Ion H. Ciubotaru, ar însemna, totuși, să trec sub tăcere o latură a personalității sale, anume, cea care rezultă din raporturile stabilite cu alți colegi. Mă număr printre cei cu care a corespondat timp de aproape cinci decenii și sper că cele ce urmează îi vor îmbogăți și nuanța profilul moral și uman.

Corespondența noastră s-a desfășurat mai întâi prin intermediul poștei, ca în vremurile vechi, apoi prin mesaje electronice. Am numărat peste 120 de scrisori și mesaje schimbate între noi. Din capul locului pot spune că raporturile noastre sunt o ediție nouă a celor dintre Petru Caraman și Ion Mușlea, deci o prietenie neconvențională, în orice caz, profesională, în care protagoniștii nu se tutuiesc și se respectă reciproc.

După vizita din 1976 a folcloriștilor clujeni la Iași au fost stabilite raporturi de colaborare, un semn concret fiind acela că pentru primul volum al „Anuarului de folclor” i-am solicitat un articol despre Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei (*Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei*, în „Anuarul de Folclor”, I, 1980, p. 191-205). Prin el, cititorii „Anuarului” luau cunoștință pentru prima oară despre începuturile și evoluția timp de un deceniu și jumătate a acestei instituții, azi semicentenare, de importanță națională.

Ce altceva aveau să-și comunice Ion H. Ciubotaru și Ion Taloș? Înainte de toate au făcut schimb de publicații: de la dânsul am primit nu numai scrierile personale, ci, pe cale electronică, și studiile lui Petru Caraman publicate în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”. Ne informam apoi despre mersul lucrărilor proprii, ne ceream sfatul ori ne comunicam opiniile despre proiectele sau lucrările tipărite ale celuilalt. Într-un mesaj din 31 decembrie 2005 îl informam despre intenția mea de a recenza cele trei volume ale *Catolicilor* în una dintre revistele clujene „Steaua” sau „Tribuna”, prilej cu care declarăm: „Mărturisesc că Iașul se află tot mai aproape de inima mea. Poate și datorită Dvs.”

Alte momente mai semnificative ale relațiilor dintre noi: studiul meu despre *Miorița și vechile rituri funerare la români* („Anuarul de Folclor”, III-IV, 1983-1984, p. 15-35) releva, între altele, un rit funebru străvechi, necunoscut literaturii noastre de specialitate, acela al *înmormântării ciobanului la suprafață*, pe care etnologii străini îl denumesc *înmormântarea suspendată*. Studiul meu a fost forfecat într-o teză de doctorat susținută la Cluj-Napoca, în care își dădeau mâna ignoranța cu reaua credință („*una dintre cele mai stranii teorii rostite vreodată despre Miorița*” etc.); autorul respectiv n-a înțeles că absența literaturii despre acest rit la noi nu îndreptățește negarea practicării lui într-un trecut foarte îndepărtat, dar atitudinea neștiințifică a acestuia n-a trezit îndoieli la membrii comisiei pentru susținerea tezei. În schimb, profesorul Ciubotaru a reacționat punând în valoare informația că Petru Caraman susținea, în lucrarea *Porțile monumentale ale României*, apărută în ediție franceză în 1990, iar în limba română în 2006, existența în arhitectura românească a unor urme concrete ale acestui rit funerar (în „Anuar de Lingvistică și Istorie Literară”, Iași, XXXIV, 1994-1995, p. 334). Mai mult, în lucrarea sa despre riturile funebre a cercetat tema în mod temeinic, aducând numeroase alte argumente în favoarea practicării la noi cu multe secole în urmă a acestui rit.

În urma apariției cărții mele despre *Cununia fraților și Nunta Soarelui. Incestul zădărnicit în folclorul românesc și universal* (2004), în care s-a strecurat un număr de erori tipografice, profesorul Ciubotaru a fost probabil primul coleg căruia i-am comunicat lista integrală a acestora, încercând să-l scutesc de iritarea pe care ne-o produce fiecăruia existența unor greșeli de tipar în lucrările științifice ori literare (7 august 2005). Un moment similar l-a constituit apariția lucrării *Petru Caraman. Destinul cărturarului* (2008), când i-am semnalat câteva mici erori de tipar (21 octombrie 2008).

De câteva ori i-am solicitat sau mi-a oferit din proprie inițiativă informații cu privire la temele de care mă ocupam. L-am consultat privitor la biografia Lucreției Panaitescu, o tânără născută la Iași, care a studiat la Universitatea din Zürich (1893-1896), unde a obținut titlul de doctor, cu o teză despre folclorul românesc (cf. *Lucreția Panaitescu – un etnolog român din Iași la Zürich în 1897*, în „Philologica Jassyensia”, VII, nr. 1 (13), 2011, p. 223-241). Numele ei nu apare însă nici în *Istoria folcloristicii românești* (1974), nici în *Dicționarul etnologilor români* (2006) și nici în alte posibile surse de informare la care aveam acces atunci (5 aprilie 2010). Cu aceeași temă anunțasem o comunicare

la simpozionul din 2011 organizat la Institutul Philippide, dar am constatat, în ultimul moment, că nu voi putea fi prezent; colegul meu s-a angajat să citească în plenul simpozionului, în locul meu, textul comunicării anunțate (29 ianuarie 2011).

Cunoscându-mi preocupările cu privire la antologia de poezii lirice populare a lui Lucian Blaga, mai exact, numărul extrem de redus al variantelor primului text al lucrării (*Doamne, Doamne...*), profesorul Ciubotaru mi-a transmis patru texte din AFMB și din publicații, contribuind astfel la sporirea numărului de atestări ale acestui text în tradiția orală (27 octombrie 2011).

*

Am selectat din bogata corespondență un număr mic de momente ale unei prietenii profesionale, care reflectă interesul profesorului Ion H. Ciubotaru pentru progresul disciplinei căreia i s-a devotat cu trup și suflet. Ce bine ar fi dacă asemenea calități ar putea fi identificate în comportamentul cât mai multor colegi!